

Tűnődő barangolások az olvasás tájain

Gereben Ferenc szaggatott vonalakkal rajzolt magyar olvasási térképabrosza fölé invitálja hajlandó olvasóját a recenzens, a szerző *Könyv, könyvtár, közön-ség* című, zöld borítós, puha kötésű új könyve apropóján, melynek alcímében a diagnosztizáló eszközök is megjelöltek, a(z) (olvasás-, könyvtár-) szociológia ábrázatában.

Tűnődhet hát együtt a sokat megélt, s az ifjabb szaktudor egyképpen: igaza van-e ama gonoszkodó feltételezésnek, miszerint a szociológia az a tudomány, amely a már untig ismert vagy sejthető valóságot mutatja föl? Vagy talán eme föltevés éppen hogy erényét csillogtatják a jeles tudománynak? A könyvet böngészvén, bizonytalankodva és borongva ingathatjuk fejünket. Valóban, gyakran bandukolhattunk ismerősnek tűnő tájakon, de számtalanszor kaptuk föl fejünket egy-egy meglepő megfigyelésétől. Merjük csak bevallani, hogy a jól ismert tényeket is többször az orrunk alá kell dörgölni, hogy azt egyszer majd érzékeny lelkiállapotban képesek legyünk a maguk bonyolultságában felfogni. Hogy valamilyen felvillanyozóbb gondolatáramot indíthasson bennünk.

Föltétel nélküli dicséret illeti a szerzőt, hogy a szociológia természetéből fakadó száraz, adatoló, empirikus nyelvet gondolatgazdag, árnyalt és széles körű tájékozottságra valló erudícióval oldja meg. Megvallottan törekszik arra is, hogy a furor pedagogicusnak még látszatát is kerülje, és egyébként is mindenfajta demagógiát lerázzon magáról. Hogy az értékközpontú olvasással összefüggő „vádakat” helyenként nem védheti, annak persze csak örülhetünk, mintsem bosszankodjunk.

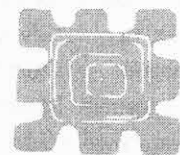
Gereben Ferenc igyekszik meggyőzni bennünket – a szakmát és a szakmára előkészítő felsőoktatást egyaránt –, hogy az olvasásnak igenis van köze a főbb társadalmi, gazdasági folyamatokhoz. *Max Weber* és *Andorka Rudolf* tekintélyével peccételi meg vonzódását ahhoz a gondolathoz, hogy a kultúra, a mentalitás, a szellemiség és a gazdaság kölcsönhatásában az előbbieknak van elsődlegesen indukáló és erjesztő szerepe. Ez a témakör megtorpanásra készlet. Egy már-már rögeszmévé fajuló dilemmát szeretném megosztani az olvasóval: a kultúra és civilizáció viszonyának agyonrágott csontját kaparnám elő. Az egymástól elszakíthatatlan, mégis gyakran kibékíthetetlen perlekedésben, elhidegülésben élő létezés technika mibenlétének tisztázása nélkül az olvasás helyét, szerepét érvényes hitelességgel nem közelíthetjük meg. Úgy gondolom, a jól átgondolt válasz ebben az esetben fajunk életzólaga. Eről szívesen olvastam volna kielezett Gereben-gondolatokat is (az ilyenfajta

GEREBEN Ferenc

Könyv, könyvtár, közön-ség : a magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében / Gereben Ferenc ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. - Budapest : OSZK, 1998. - 228 p.

ISBN 963 200 400 0

várakozásra – e rendhagyó barangolása alatt a szerző szellemi igényessége jogosít fel).

Ha tömören szeretném érzékeltetni a könyv szerteágazó sokrétűségét, a szerzőt invitálnám segítőtársul: ki, mennyit, mit, milyen társadalmi motivációból, milyen ízléssel olvas, milyen forrásokból szerzi be olvasmányait. A könyvvásárlás és a házikönyvtárak témakörét mérsékelten érinti a közelmúltban megjelent *Kulcsár Júlia*-monográfia okán. Az olvasás és értékpreferencia kapcsolatáról a kultúra regionális sokféleségének (a nemzeti kultúra tájai, földrajzi, állami és felekezeti határok nélkül) identitásokat és mentalitásokat befolyásoló szerepéről. Végül pedig arról a tükörképről, amely rólunk, a szakmáról és könyvtárainkról él a köztudatban, gyakorta hamisan vagy délibábként. Nem foglalkozik viszont az olvasmányok befogadásának grandiózus témakörével, a vonatkozó szakirodalomhoz utalván bennünket (ld. *Halász L., Kamarás I., Lőrincz J., Józsa P.*).

Ebből a gazdag menüből csak vonzalmunkra jellemző töredékek kerülhettek recenziós keretek közé – ízelítőül. Mint pl. az egymillió magyar funkcionális és félanalfabéta (utóbbi a csak napilapböngészők tábora). Renegát gondolatok kényszerítenek reflexióra: Vajon a Szilvia-féle opuszok olvasása mennyivel képvisel értékesebb világot a félanalfabétakénál? Erről egy valahai olvasó élesen exponált dilemmája rémlik föl: selejtet olvassak vagy elmenjek a kocsmába, ahol legalább halvány esély ígérkezik egy izgalmasabb dialógusba csöppenni? Kövezzenek meg, ma sem gondolom, hogy ez félresöpörhető dilemma lenne.

Néhány további szkeptikus gondolatot még kiprésel belőlem az olvasás mibenléte. Tudniillik általában olvasásról kérdez, olvasás után kutat a szociológus és – a látszatok ellenére – élesen mégsem különbözteti meg az olvasást az olvasástól. Pedig leküzdhetetlen szakadékok választhatják el egymástól a kétféle, háromféle olvasást. Mire gondolok? Arra a kezdeti (de, ha látenszen is, máig tartó)

fogvacogtató idegenségre, magányérzetre, amit a világ közömbössége vált ki az emberből, s hogy lecsitítsa az elemek haragját (lelke háborgását), nyelvet talál ki, hogy kapcsolatba léphessen a közömbös kozmosszal: a vallásét, a művészetét, a tudományét stb. A felsorolt nyelvek mind másfajta olvasást várnak el tőlünk: az ismeretközlő szövegek olvasása, a vallásos szövegeké, a művészeté merőben eltérőek. E közhelynek minősíthető premissza miatt az olvasás statisztikai adataiból levonható szociológiai következtetések igen síkos útra sodorhatnak bennünket.

Érdekes tájkép bontakozik ki horizontunkon, amikor az olvasás regionális értékpreferenciái megelevenednek: Európa látványos szögben lejt dél felé (jóval kevésbé keletnek), ezen belül Magyarország nyugatról-keletnek. Szerencsére nem szédülünk el, mert az észak-déli irány stabilan vízszintes. S bár a szerző – ha jól értelmezem – a keleti és nyugati felekezeti különbségekből fakadó mentalitásokat az eltérő karakterű polgárosodásban jelöli meg, én nyugtalan maradok. Néhány meggondolkodtató tény (pl. hogy a nyugati polgárosulás kommercializálódással is párban jár) pikánsan árnyalja a képet. Általában persze a kommercializálódási, amerikanizálódási jelenségek egyre inkább berendezkednek mindennapi életünkbe, az olvasásig és tovább..., követte az élenjáró médiák alulmúlhatatlan „minőség” igényeit. S ez a – részben – megállíthatatlan folyamat még reménytelenebb helyzetbe hozza a Máté-effektus által sújtottakat. (Akinek van, az kap is, akinek nincs, attól pedig elveszik = Biblia.) E növekvő társadalmi egyensúlytalanság láttán Gereben Ferenc meghirdeti szent háborúját: átütni a Máté-effektus falát. A harcra kész utód – könyvtárosok és pedagógusok – elé kirakosgatja a pokoljárt, labirintusjárt, valami többet, valami titokzatosat tudó nagy elődgeneráció – (Gilgames, Orpheus) példait – mintául, követésül. Riadtan rohannék, akár Jónás a prófétaság elől, de rá kell jöjjenek, hogy ez a szerző keserű fintora a bennünket körülvevő fátu-

mokra. Nem hiszem, persze, hogy ne lenne egynéhány kollégámnak diabolikus, titokzatos kapcsolata a megfoghatatlanságokkal, hogy tehát ne lenne varázsos aurájú kollégám. Van. Vannak, akik megsimogatják a megalázottakat és megszorítottakat. De nem egy hadseregnyi. Jaj, de nehéz az út a sein-től a sollen-ig.

Visszatérőben a való világ hepehupái közé, kedvemre időzök el a kötet határon túli régióiban. Üdítő és szomorú, fontos és izgalmas gondolatok vezetnek Csallóközből Székelyföldre, s onnan a hatvani honba. Magam számára imígyen fordítok: az olvasmányokban hagyományőrzőbb (de konzervatívabb), morális hevű keleti székelység nemzeti identitását valószínűleg így őrizheti meg inkább, ellentétben a csallóközi magyarság nyugati polgárosuláshoz közelítő (éppen ezért kommercionálisabb) értékvilágával. A korábbi megállapítások az Erdélyben élők közül inkább csak az egy tömbben élő székelységre érvényesek. Az ok azonban a kisebbségi önvédelmi

reflexen túlmutat, valami mást rejt. És ez a másság a székelység erdélyi léten belüli izoláltsága, s ebből is fakadó archaikusabb, közösségibb társadalomszerveződésében – tehát mentalitásában és kultúrájában – érhető tetten.

Összegzésül csak örömömnek adhatok kifejezést, hogy könyvespolcom és diákjaim olvasmányai közé sorolhatok egy átfogó, az utóbbi fél évszázad olvasási adatait rendszerező olvasásszociológiai monográfiát, amelyik koncepciózusságában, gondolati igényességében reprezentálja a magyar olvasáskutatást. És ilyenképpen egymás mellé kerülhetnek – egymást kiegészítő testvériségben – *Nagy Attila: Keresik életük értelmét?*; *Kamarás István: Olvasatok*; *Halász László: Az olvasás nyomozás és fölfedezés* és *Kulcsár Júlia: Könyv és olvasóközönsége* c. kötete, s ezen túl is, akiket nem említettem, bár megérdemelték volna. A szerzőtől pedig – helyenkénti borongásaim miatt – bűnbocsánatot remélek.

Baricz Zsolt